

Procedementos de xeneralización e marcado da implicación no corpus *CORTEGAL*: entre a linguaxe académica e o rexistro coloquial da lingua

CARME SILVA-DOMÍNGUEZ
Universidade de Santiago de Compostela

1. INTRODUCCIÓN¹

O presente traballo ten como obxectivo analizar como se expresa a relación entre lugar común e punto de vista do/a autor/a nos textos que constitúen o corpus *CORTEGAL*, presentado en Álvarez de la Granja e Rodríguez Rodríguez neste volume. Estudárase o inventario de recursos que permiten tanto a expresión de ideoloxías, opinións etc., partilladas por un número indeterminado de persoas, como a asunción e expresión do parecer máis persoal, desprovisto de todo apoio colectivo. Entre ambos os extremos sitúase a ampla gama de posibilidades que permiten soste un punto de vista persoal dotándoo da aparencia de opinión maioritaria. Dada a estreita relación existente entre a diversidade de opcións estruturais e a oposición entre variedades coloquial e formal da lingua, recádaranse datos acerca da adscrición a diferentes rexistros de cada un dos procedementos detectados no corpus, coa finalidade de indagar sobre que papel desenvolve nas aulas de lingua galega o concepto *adecuación*, de tanta importancia para o proceso de construción textual.

---

¹ A autora do traballo quere agradecer ás profesoras Noemí Basanta Llanes e Olga Amigo Devesa a súa xenerosa achega de información sobre distintas cuestións relativas á composición de textos académicos nas aulas de Bacharelato. Os erros, como é obvio, son só responsabilidade da persoa asinante.

A procura bibliográfica de referencias para a análise do tipo de estruturas escollida permitiu localizar diversos traballos que estudan a tamén chamada *desaxentivación*, *despersonalización* e *impersonalización*, conxunto de procesos vinculados á elaboración de textos científico-técnicos e consistentes no borrado da persoa emisora para a consecución dunha perspectiva máis neutral, menos subxectiva na emisión da mensaxe, que gaña así en credibilidade. Máis recentemente son obxecto de análise os recursos obxectivadores de que a lingua dispón e que se aplican nos medios de comunicación².

De entre os procedementos estudados na bibliografía baixo o paraugas da desaxentivación, no presente traballo analízase a variación nas persoas gramaticais e mais o emprego da voz pasiva. As estruturas pasivas con *se*, reiteradamente mencionadas tamén para a consecución da obxectividade discursiva, aparecen ben representadas no corpus CORTEGAL, e en menor medida ocorren nel exemplos de voz pasiva clásica:

- (1) Por outra banda tamén *se debe criticar o consumismo*
- (2) Se ben é certo (...) que a mocidade aspira a profesións como futbolista ou modelo, *un feito como este non debería ser tido en conta* para falar do tema que se propón no documento

As estruturas (1)-(2) serán analizadas como casos de *xeneralización*, pois nelas exprésanse aquelas opinións, tendencias, puntos de vista etc., que se consideran máis comúns nun momento dado e nunha determinada sociedade para a maioría, ou un sector, da poboación. Outras formas de expresar o mesmo valor, tamén obxecto de estudo para nós, aparecen nas estruturas seguintes:

- (3) *A xente* vai seguir comprando sen escrúpulos, gastando grandes cantidades de diñeiro
- (4) O apuro é cego e a fame sen mirar, *cada un* mira polo seu e non polo ben común
- (5) Os medios comunicativos provocaron que *as persoas* se interesasen por este ámbito
- (6) Hai que ter en conta que *gran parte da poboación mundial* traballa no sector terciario
- (7) Hoxe en día, *a sociedade* non sería nada se non existise o consumismo e a produtividade
- (8) O mundo móvese grazas a iso xa que *todo o mundo* quere mellorar o seu nivel de vida

---

² Unha noción próxima ás sinaladas é a de (inter)subxectividade, desde a cal se estudan as expresións de incerteza en Míguez neste mesmo volume.

Nalgúns casos, a intención xeneralizadora que se percibe no uso dos recursos indicados combínase coa necesidade de clarificar en que medida a persoa emisora participa do lugar común, ideoloxía, punto de vista etc., presentado como maioritario na sociedade. Exemplos como (9) e (10) explícanse polo afán de converter comportamentos, opinións colectivas, hábitos en propios tamén de quen constrúe o texto e serán analizados baixo a denominación de *marcado da implicación*:

- (9) Semella que cando *imos* ó super, comprar as cousas o mais baratas posibles, e sinónimo de ser un bó consumidor
- (10) A publicidade está en todas partes e non *somos* ninguén se non *tes* un «iphone» na man e vistes unhas «adidas»

A carón das posibilidades construtivas ligadas á xeneralización e ao marcado da implicación, o/a emisor/a dispón dalgúns recursos que permiten distanciar o seu punto de vista persoal daquel propio de determinados sectores da sociedade. É o que ocorre en (11):

- (11) *Esas persoas* que mercan estes produtos, obxectos, máquinas ou complementos carísimos e innecesarios para sentirse ben con un mesmo, non saben que están fomentando o consumismo, un exercicio moi perigoso para a sociedade e para o mundo en xeral

Indagarase así mesmo sobre unha característica común á xeneralización e ao marcado da implicación, relevante para a percepción da diferenza entre o rexistro académico e o informal: se ben os procesos que se estudarán teñen lugar en ambos, non todos os recursos presentan a mesma validez no discurso coidado. Existen algunhas opcións estruturais compartidas polo coloquio e o estilo académico, mais outras son específicas unicamente dun deles. Este aspecto será obxecto de especial interese no noso traballo, tanto no relativo ás instancias (gramaticais, académicas) que distribúen os recursos entre rexistros, como na transmisión escolar destas decisións aos/ás usuarios/as finais da lingua.

O traballo estrutúrase nas seguintes seccións: primeiramente farase unha reflexión sobre as características dos textos do corpus *CORTEGAL* examinados desde a súa condición de producións de natureza académica, e por tanto como exemplos que permiten comprobar a asimilación, por parte do/a alumno/a, de estratexias de adecuación dirixidas a seleccionar recursos especificamente ligados á linguaxe formal. Unha segunda sección presenta un achegamento bibliográfico aos procedementos de consecución da obxectividade textual na lingua galega, que serán inventariados e sobre os cales se

achegará a información dispoñible acerca da súa adecuación, ou non, para a construción de textos formais. Un cuarto apartado describirá a presenza en *CORTEGAL* de cada unha das mencionadas posibilidades construtivas e na parte final combinaranse as conclusións con algunhas pautas relativas á implementación de posibles estratexias de ensino da adecuación que permitan unha maior claridade na delimitación entre rexistros.

2. O CORPUS *CORTEGAL* E O CONCEPTO DE *ADECUACIÓN TEXTUAL*

O corpus *CORTEGAL*, de acceso libre e aloxado na páxina web do Instituto da Lingua Galega da USC, está conformado por

1000 redaccións elaboradas como resposta á pregunta número 3 [da proba de Lingua Galega no exame de acceso á universidade], en que se solicita que a/o estudante redacte un texto, de ao redor de 200-250 palabras, en que exprese a súa opinión sobre un tema de actualidade (Álvarez de la Granja, 2018, p. 55).

O nome do corpus, *Corpus de textos galegos escritos por estudantes no ámbito académico*, sinala xa un aspecto moi relevante da súa caracterización, dado que nel se subliña como central o contexto (académico) en que os materiais que o compoñen foron producidos. A intención das/os docentes que deseñaron a pregunta do exame a partir da que se constrúe o corpus foi moi probablemente a de conseguir un produto textual de extensión determinada (pois hai unha limitación en número de palabras) e redactado no rexistro formal da lingua. Un texto persuasivo sobre unha cuestión de actualidade.

2.1. Mínima aproximación ao concepto de *adecuación textual* no ámbito hispánico e aplicación da definición aos textos de *CORTEGAL*

Os tratamentos teóricos do concepto (Fernández Smith e Escoriza Morera, 2004; Gómez Capuz, 2006) subliñan a necesidade de dotar de maior relevo no traballo escolar a unha propiedade textual que se define como segue:

La adecuación supone el conocimiento y dominio de la diversidad lingüística, debida a diversos factores (geografía, historia, grupo social, situación de comunicación, canal), se basa en la noción de elección y consiste en saber escoger, de todas estas opciones, en (sic) la solución más apropiada para cada situación de comunicación (Gómez Capuz, 2006³).

---

³ A versión do artigo que se localizou carece de paxinación, por causa do seu formato exclusivamente dixital.

De acordo con esta achega, a adecuación pode definirse como a habilidade de escoller estruturas lingüísticas axeitadas en función de factores externos ao propio discurso. Nalgunhas aproximacións, a adecuación supón unha subpropiedade dentro da propiedade textual, máis xenérica, da coherencia:

La coherencia tiene que ver con el interior del texto pero tiene que ver, también, con la pertinencia entre texto y contexto: incoherente es el texto que no responde adecuadamente al sentido que tiene, a lo que se espera de él en el contexto en el que se produce (Côrte Vitória, 2018, p. 81).

Nos traballos examinados non se adoita defender que a oposición formal/informal estea baseada en principios absolutos e inamovibles:

La adjudicación de formalidad o informalidad a un rasgo verbal depende de los usos lingüísticos que haga de él su comunidad de hablantes. (...) De este modo, no existe nada neutro. Cualquiera palabra, construcción o giro carga con sus propias marcas, con sus connotaciones, con la historia de los usos lingüísticos que de ellos ha hecho la comunidad hablante. Por otra parte, la carga formal/informal de la lengua no es un valor estable ni absoluto para todos los usuarios (Cassany, 1995, p. 188).

Segundo se indicou anteriormente, nos materiais que conforman o corpus *CORTEGAL* a situación de comunicación en que se constrúen os textos é moi concreta: trátase do «ámbito académico», a práctica e avaliación da construción textual nun contexto escolar. Porén, indagando algo máis acerca das circunstancias de composición das redaccións, pódese detectar un certo paradoxo, xa sinalado en traballos previos sobre o corpus (Álvarez de la Granja, 2020a e b). O equipo de correctoras/es que se ocupa de achegar unha cualificación numérica á proba de lingua galega para o acceso á universidade constitúese como interlocutor primario dos materiais e, dado que a diagnose achegada por este terá relevancia no futuro do/a aprendiz/a, enténdese que se elaborará un texto dotado das «mellores galas» lingüísticas de que dispoña; trátase, ademais, dunha composición escrita, polo que admite reformulacións e revisións en que se implementen modificacións, sen que os borradores previos teñan presenza ningunha no proceso de cualificación. No entanto, outras circunstancias relativas ao modo de produción do texto (a ausencia dun coñecemento previo do tema e mais o tempo limitado do que a persoa dispón para a elaboración dunha redacción que se insire nun exame de varias preguntas) poderían ter como consecuencia unha redución da capacidade, por parte do/a aprendiz/a, para a realización do proceso de cribado de materiais que implica a adecuación textual. A propia situación mental da persoa produtora, derivada do momento de tensión e da transcendencia

da proba, sitúase tamén na liña de propiciar un menor control sobre o material que se constrúe.

2.2. O tratamento escolar da adecuación textual: textos legais, libros de texto e instrucións para a elaboración e a corrección do exame de acceso á universidade

O exercicio do que se toman as redaccións que conforman o corpus *CORTE-GAL* vén formando parte do exame de lingua galega para o acceso á universidade desde finais da primeira década do século XXI e tiña, no momento de toma dos materiais, un destacado papel na cualificación da proba (o 30% da nota). A actividade proposta sitúase no horizonte da produción de materiais de natureza argumentativa: a persoa que redacta debe achegar a súa visión motivada a respecto dun proceso, tendencia, comportamento ou ideoloxía que se consideran compartidos por un sector da cidadanía. Alén de medir a capacidade de defender a posición propia aducindo razóns de natureza diversa, frecuentemente sometidas nos manuais a unha tipoloxización, os criterios de corrección do exame para o curso 2016-2017, en que se obtiveron as redaccións que conforman o corpus, permiten recoñecer a vinculación destas co concepto de *adecuación textual*, explicitamente aludido:

Valórase a capacidade de construción de textos adecuados á situación (formal) en que estes se producen. Requírese un apropiado manexo dos rexistros da lingua, tanto nas escollas lexicais como no emprego das construcións gramaticais. Deben evitarse tanto os trazos propios da oralidade e dos textos espontáneos e non planificados como os que amosan un requintamento afectado, así como as palabras baúl. Bo manexo dos recursos cohesivos, tanto gramaticais como léxicos, é dicir, evitar as repeticións mediante o emprego dos recursos de cohesión. (Criterios de corrección do exame de Lingua Galega, curso 2016-2017, recuperables en <https://ciug.gal/gal/abau/exames> [última consulta: 31/01/23]).

É certo que no parágrafo reproducido se indica de maneira explícita que a diferenciación entre rexistros non aparece ligada unicamente ao compoñente léxico; porén, menciónanse a modo de exemplo erros ligados fundamentalmente ao compoñente léxico da lingua (palabras baúl, repeticións)⁴, o que podería desequilibrar a balanza do traballo escolar sobre a adecuación cara a este nivel de análise e talvez diminuír, ou colocar nun plano menor, a práctica de procesos de selección entre rexistros vinculados a outros niveis de análise. Non dispoñemos de materiais para examinar e, no seu caso, aseverar

⁴ Aínda que no segundo caso se propón un procedemento que implica o compoñente sintáctico para solucionar a dificultade orixinal (a repetición de palabras), esta é, de base, de natureza léxica.

en firme esta hipótese, mais si é posible achegar algún indicio ao respecto. Así, no libro de 1º de BAC da Editorial Anaya (Nieto Pazó e Troitiño Fráiz, 2015) exemplifícase a adecuación mediante dous fenómenos lingüísticos moi concretos, as formas de tratamento e as escollas léxicas:

(...) Non resultaría oportuno utilizar *expresións xocosas* nun funeral; non resultaría apropiado dirixirse a unha persoa maior, coa que non temos moito trato, utilizando apelativos cariñosos; ou non resultaría aceptable utilizar *termos coloquiais* nunha disertación científica [as cursivas son nosas].

A vinculación entre adecuación e procesos de selección léxica en que intervén o fenómeno da sinonimia parcial, sendo que unha das formas pertence con claridade ao rexistro formal da lingua e outra ou outras ao coloquial, vese referendada neste manual mediante o exercicio que se achega para a asimilación do concepto; nel, a/o aprendiz/a debe asociar cada unha das palabras dunha serie a unha das tres variedades lingüísticas previamente definidas (coloquial-vulgar, estándar e culta). Deste xeito sublíñase a diferenza, en termos de adecuación, entre formas próximas semanticamente do tipo de *falar, latricar, baduar* ou *parolar*, o que desde o noso punto de vista reforza, na mente da persoa que aprende, o vínculo entre o concepto de adecuación e o compoñente léxico da lingua.

Dous libros de texto máis de 1º de BAC da época LOMCE foron obxecto de análise, aínda que neles a presenza do concepto *adecuación* é notablemente máis reducida do que no anterior. Iglesias Álvarez et al. (2014) asinan o manual da Editorial Xerais. Dotado dunha estrutura peculiar, pois parte xa de inicio dunha tipoloxía textual que se estende en unidades sucesivas ata abranguer a totalidade dos temas de lingua do manual, non foi posible localizar nel actividade ningunha vinculada á práctica da adecuación; porén, varias propostas prácticas (por exemplo, o exercicio 5 da p. 22 e o exercicio 8 da p. 140) traballan a cohesión. O segundo dos manuais, publicado pola editorial Baía (González Avión e Ínsua López, 2016) tampouco contén proposta de definición ningunha para o termo *adecuación*; neste manual, unicamente un exercicio de carácter práctico aparece vinculado ao proceso (p. 155) e consiste nunha redacción para a que se achegan pautas temáticas ao tempo que se indica que se debe revisar «a súa coherencia, cohesión, adecuación e corrección ortográfica e gramatical».

A consulta dos materiais elaborados para a corrección e preparación da pregunta 3 e mais o exame do tratamento do concepto *adecuación* nos manuais escolares debe complementarse coa aproximación ao currículo de Bacharelato que estaba en vigor no momento en que se recolleron as redaccións

que forman parte do corpus *CORTEGAL*, o chamado Bacharelato LOMCE⁵. A mención desta propiedade textual faise sempre de maneira seriada, conxuntamente coas outras:

Contidos. B.3.3. Producción de textos escritos ou orais de diferentes xéneros mostrando un correcto nivel de corrección gramatical, presentación, adecuación, coherencia, cohesión e corrección.

Criterios de avaliación. B.3.3. Producir textos escritos ou orais de diferentes xéneros mostrando un correcto nivel de corrección gramatical, presentación, adecuación, coherencia, cohesión e corrección.

Estándares de aprendizaxe. LGB3.3.1. Produce textos escritos ou orais de diferentes xéneros mostrando un correcto nivel de corrección gramatical, presentación, adecuación, coherencia, cohesión e corrección (dispoñibles en <https://www.edu.xunta.gal/portal/guiadalomce/bacharelato/materias/lca/lgl>) [última consulta: 01/02/2023].

Como se pode apreciar, no material reproducido outórgase unha grande importancia á corrección, pois esta é mencionada en dúas ocasións, distinguindo entre *corrección gramatical* e outro tipo que non se especifica. É posible que esta circunstancia derive da existencia dunha moi consistente liña de investigación, inaugurada pola tese de doutoramento de Bieito Silva Valdivia (2004) e xa na actualidade cun longo percorrido⁶, que vén detectando deficiencias na adquisición daqueles trazos gramaticais que diferencian galego e castelán, como por exemplo os verbos irregulares, os tempos verbais e a colocación dos clíticos. Os traballos formulados desde esta perspectiva conseguiron unha importante visibilidade social: son recorrentes, na prensa máis favorable ao galego, os artigos en que se menciona o non desenvolvemento dunha competencia gramatical correcta en galego por parte do alumnado⁷. Desta liña de análise despréndese o relativo fracaso do modelo de ensino de linguas vixente, ao non se conseguir o previsto no apartado terceiro do artigo

⁵ A Lei Orgánica para a Mellora da Calidade Educativa (LOMCE), en vigor entre 2013 e 2020, pode ser recuperada en <https://www.boe.es/eli/es/lo/2013/12/09/8/con>.

⁶ Nunha relación non exhaustiva, debemos mencionar Silva Valdivia (2006 e 2010); Loredó e Fernández Suárez (2005); Fernández Salgado et al. (2005); Silva et al. (2008); Loredó Gutiérrez e Silva Valdivia (2014) e máis recentemente Loredó e Silvia Valdivia (2020).

⁷ A modo de exemplo mínimo cítanse os seguintes: baseado en declaracións do propio Bieito Silva, «Os cambios morfosintácticos avisan da transformación da lingua galega» (*El Correo Gallego*, 8/12/2007, https://www.elcorreo gallego.es/hemeroteca/os_cambios_morfosintacticos_avisan_da_transformacion_da_lingua_galega-GHCG217562); canda a publicación do último estudo sobre o particular, «Un terzo do alumnado castelánfalante acaba ESO con baixas competencias en galego» (*Cultura Galega*, 8/4/2021, <http://culturagalega.gal/noticia.php?id=32417>), e «RAG: «o 35% do alumnado castelánfalante remata a ESO cunha escasa competencia en galego»» (*Novas do Eixo Atlántico*, 27/4/2021, <https://www.novasdoeixoatlantico.com/rag-o-35-do-alumnado-castelanfalante-remata-a-eso-cunha-escasa-competencia-en-galego/>).

14 da Lei de Normalización Lingüística no relativo á simetría de nivel que se debe acadar na aprendizaxe das linguas cooficiais tras o paso polo ensino obrigatorio⁸.

A combinación das dúas circunstancias que acaban de ser presentadas (unha visión da adecuación como proceso fundamentalmente asociado á selección léxica e a centralidade da corrección como medición da adquisición dos trazos sintácticos e morfolóxicos diferenciais entre galego e castelán) explica, ao noso xuízo, a escasa ou nula presenza, nos manuais deste período, de actividades que especificamente teñan como obxectivo a práctica da variación sintáctica desde a perspectiva da diversidade de rexistros. Dado que tales contidos parecen estar ausentes dos libros de texto, en que segundo vimos tende só a practicarse (e mesmo a definirse) a adecuación como proceso ligado ao compoñente léxico da lingua, unicamente o traballo en aula sobre as producións do alumnado e as correccións dos/as docentes sobre estas servirían para transmitir pautas de adecuación ligadas a outros compoñentes da lingua.

O ano 2022 representa un importante punto de modificación do paradigma de traballo escolar, tras a entrada en vigor dunha nova lei educativa, a LOMLOE⁹, e dun novo currículo de lingua galega para o Bacharelato¹⁰. Da lectura deste último documento parece desprenderse a intención de dotar de maior presenza nas aulas ao traballo de análise e construción textual; neste sentido, inclúese unha referencia explícita á «excepcional importancia» da elaboración de materiais académicos («son os que constrúen a formación científica e humanística de cada estudante nesta etapa», apartado 27.1, introdución). Para o presente traballo resulta pertinente ademais o seguinte parágrafo deste mesmo documento:

Nesta etapa prestarase especial atención a situacións con maior distancia social entre os interlocutores, que exixen usos lingüísticos máis elaborados, rexistros formais [...]. Estas destrezas serán esenciais para o desenvolvemento académico e profesional posterior [...]. As ditas secuencias didácticas atenderán ás sucesivas fases do proceso (planificación, produción, ensaio e revisión) ata chegar ao produto final (Apartado 29.2, «Obxectivos da materia», Obxectivo 3).

---

⁸ Velaquí a coñecida redacción deste apartado da Lei de Normalización Lingüística: «As autoridades educativas da Comunidade Autónoma garantirán que ó remate dos ciclos en que o ensino do galego é obrigatorio, os alumnos coñezan este, nos seus niveis oral e escrito, en igualdade co castelán».

⁹ A *Lei Orgánica pola que se modifica a Lei Orgánica de Educación (LOMLOE)* foi aprobada en 2020 mais non entrou en vigor en Galicia ata o curso 2022-2023. O texto da lei pode recuperarse en <https://www.boe.es/eli/es/lo/2020/12/29/3>.

¹⁰ O novo currículo, contido no Decreto 157/2022, do 15 de setembro, pode recuperarse en https://www.xunta.gal/dog/Publicados/2022/20220926/AnuncioG0655-190922-0003_gl.html.

A análise que segue pode, daquela, contribuír a dotar o profesorado de ferramentas que, convenientemente adaptadas, lle permitan traballar as cuestións concretas que aquí se analizan (os procedementos de xeneralización e marcado da implicación), no relativo á atribución dos recursos empregados polo alumnado a diferentes rexistros e á detección, por tanto, daqueles máis acaídos para o contexto académico. Por outro lado, a esencial equivalencia semántica entre estruturas de gran diversidade tipolóxica como as que se poñen en relación na presente achega pode ser obxecto dun tratamento escolar semellante ao que recibe a reiteración léxica: da mesma maneira que intentamos crear consciencia, nas persoas que aprenden lingua, de que utilizar sempre a mesma palabra dentro dun texto resulta empobrecedor, é posible tamén alertar sobre o amplo abano de recursos sintácticos con que conta a lingua para a xeneralización e o marcado da implicación, e ensinar, por tanto, as bondades da diversificación consciente de opcións estruturais.

3. APROXIMACIÓN BIBLIOGRÁFICA AOS CONCEPTOS UTILIZADOS

Deseguido realizarase unha síntese dos resultados daquelas achegas teóricas que consideramos de utilidade para a descrición do fenómeno no corpus *CORTEGAL*. As referencias consultadas sitúanse tanto na análise de producións que teñen a súa orixe na lingua dos medios, pero sobre todo na linguaxe da ciencia e da tecnoloxía e outros usos próximos (materiais divulgativos, textos escolares xerados nas aulas de diferentes disciplinas ou asociados a distintos niveis educativos¹¹), como formando parte de manuais e outros recursos de natureza práctica, cuxa finalidade é axudar os/as futuros/as redactores/as no proceso de composición das súas propias producións, sexan estas artigos de investigación, *papers* destinados a seren expostos e debatidos en reunións científicas, exames e traballos académicos etc. (Cassany, 2008). Unha subsección deste último tipo está constituída polas aproximacións que procuran axudar ás persoas que aprenden e se examinan de conceptos científicos naqueles procesos que estas/es realizan nunha lingua diferente daquela súa principal: neste ámbito sitúase a notable cantidade de achegas vinculada á *lingua en usos específicos*, cuxo desenvolvemento no mundo anglosaxón é, por razóns evidentes, vizoso¹². Como cabería esperar, a dimensión normativa aparece ligada non ás aproximacións do primeiro tipo, descritivas, senón á

¹¹ Análises de interese sobre textos semellantes aos do corpus *CORTEGAL* son Pérez Gaztelu e Zulaika Ijurko (2014) e, utilizando materiais argumentativos do mesmo grupo de idade mais vinculados á oralidade, Gimeno Martínez (2012).

¹² Unha historia do termo pode atoparse en Bolívar e Parodi (2015).

segunda categoría, en que se procura gobernar as características das producións que se xerarán.

No devandito contexto analítico teñen xurdido nas últimas décadas diversos paradigmas que se enfrontan ao marcado da presenza da persoa produtora do texto no interior da súa propia produción. Un primeiro grupo de análises, asociadas a conceptos como *metadiscurso* (Ädel, 2006; Salas Valdebenito, 2015), *atribución do coñecemento* (Hyland, 2004, 2005), *involvement* e *detachment* (Chafe e Danielewicz, 1987), *face* ou *imaxe* (Casamiglia Blancafort, 1996; Garcés Conejos e Sánchez-Macarro, 1998; Cassany, 2008) e *ethos* (Fernández Silva, 2015, p. 101), parte da visión do/a emisor/a como instancia que decide, en función de diversos factores e sempre dentro de comunidades discursivas concretas, que grao de implicación desexa manifestar a respecto dos contidos que reflicte no texto; o estudo das persoas gramaticais desde as que se emite o discurso constitúe, desde esta perspectiva, a tarefa central.

Outra visión diferente é a desenvolvida en Ciapuscio (1992, 2014), que utiliza o concepto de *desaxentivación* como paraugas para o tratamento dun heteroxéneo elenco de estruturas destinadas a eliminar as expresións de emotividade e subxectividade en textos de natureza científico-técnica ou derivados destes¹³. Son diversas as construcións que presentan, na súa opinión, tal finalidade: voz pasiva e pasivas con *se*, formas non persoais dos verbos, nominalizacións (estudadas en Muñoz, 1999), persoas gramaticais diferentes da P1 etc. Aínda que a autora insiste na condición de graduais que caracteriza os procesos de desaxentivación, é inevitable vincular a esta liña aqueles traballos en que se dá conta, mediante diversas ferramentas conceptuais, do persistente (e ata certo punto inconsciente ou non desexado) afloramento da persoa emisora; é o caso de achegas que desenvolven o concepto de *inscripción de la persona* (Venegas et al., 2013) ou *inscripción del autor* (Fernández Silva, 2015), e a denominación *emergencias del emisor* (Gimeno Martínez, 2012, p. 251). Tamén situamos neste paradigma de «obxectividade por defecto» as diversas achegas que abordan, xeralmente de maneira comparada, as notables diferenzas entre áreas de coñecemento a respecto da tolerancia no mantemento de recursos subxectivizadores (Hyland, 2005, p. 10¹⁴; Álvarez

¹³ Álvarez López (2013) utiliza o concepto *despersonalización* nun sentido semellante, trazando a súa historia e achegando unha extensa información bibliográfica.

¹⁴ De interese son, neste traballo e na páxina mencionada, os comentarios metalingüísticos feitos por investigadoras/es das ciencias («I feel a paper is stronger if we are allowed to see what was done without 'we did this' and 'we think that'»), fronte aos/ás das áreas de coñecemento humanísticas («I bring to bear on the problem my own experience»).

López, 2012; Barraión López e Lavale Ortiz, 2013; Salas Valdebenito, 2015, p. 96); así mesmo, non son infrecuentes as apelacións, en termos de gramática normativa, a unha presenza máis intensa da persoa emisora na construción do discurso, especialmente cando se trata de aprendices/as (Côrte Vitória, 2018, p. 113).

Canto ao posicionamento desde o que se realiza a presente achega, desde unha visión ecléctica tratarase de tomar aqueles aspectos de ambas que resulten de maior utilidade para a análise do corpus *CORTEGAL*. O concepto de *desaxentivación* permítenos estudar a ocorrencia da P1 nos nosos textos como excepcional, e ver, por tanto, a rendibilidade e condicións de aparición desta a respecto do resto de persoas gramaticais empregadas nas redaccións. Porén, non se tratarán diversos recursos que forman parte tamén das aproximación baseadas neste concepto, como as nominalizacións ou o emprego das formas verbais non persoais, entre outros.

Pola contra, o recoñecemento da centralidade das persoas gramaticais na expresión do posicionamento do/a emisor/a permite que aflore analiticamente un tipo de estruturas, que chamaremos no noso traballo de *xeneralización*¹⁵, caracterizadas conxuntamente por supoñeren a presentación dunha idea, punto de vista, tendencia etc., como lugar común ou opinión compartida por todos, ou por unha parte significativa, dos individuos que conforman a sociedade, ou un grupo deles. Trátase de exemplos como os reproducidos anteriormente, e mais como os que seguen:

- (12) [Esta moda pola cociña]. Na miña opinión quedará mentres *a xente* atope tempo suficiente para cociñar, pero en canto *a xente* se canse de utilizar o seu tempo libre en cociñar e apareza outra moda máis nova desaparecerá
- (13) Tamén cómpre destacarmos que ese «tráfico de comida» que se denuncia no texto é en realidade o que demanda *a poboación*, sobre todo a máis xove

Estudárase a rendibilidade dunhas e outras posibilidades construtivas, e tamén as condicións de aparición e relevancia cuantitativa daquelas estruturas en que ao valor de xeneralización se une o marcado da implicación da persoa emisora. No exame de cada unha delas e mais na comparación entre as súas circunstancias de ocorrencia quedará tamén de manifesto a posible existencia, ou non, de pautas relacionadas coa adecuación de cada opción ás características esixidas a un texto formal e cuxa avaliación é relevante.

¹⁵ O concepto é similar ao que Poudat e Loiseau (2005, p. 58), partindo de traballos anteriores de Benveniste, denominan *universalización* e utilizan para analizar algúns usos da primeira persoa en textos filosóficos, en que esta ten por función «to refer to any subject (...) [e] both autor and reader are included in this universal reference».

4. XENERALIZACIÓN E MARCADO DA IMPLICACIÓN NO CORPUS *CORTEGAL*

No marco da etnografía da comunicación e en referencia a estruturas similares ás que se analizan neste traballo, Casamiglia Blancafort (1996, p. 64) sinala que a autoridade e a credibilidade do/a emisor/a son cruciais para a súa propia lexitimación, e a posición de cada un/unha deles/as no acto comunicativo exprésase mediante as escollas lingüísticas que realiza. Aplicando esta idea aos textos de *CORTEGAL*, podemos ver que existe unha desigualdade dupla entre as persoas emisora e receptora: en primeiro lugar, á condición de persuasivos que caracteriza os materiais élle inherente tal desemeianza; o desequilibrio vese reforzado, ademais, polo feito de pertenceren os materiais a un exame de tanta transcendencia como a proba de acceso á universidade.

Agárdase, daquela, que o/a emisor/a autorice a maior parte das afirmacións formuladas mediante un contorno de opinións compartidas que lle sirva de esteo. A dupla debilidade sinalada debera promover o emprego de recursos de desaxentivación e non fomentar, por tanto, o marcado da implicación: non só se trata de expoñer opinións, senón que se está sendo avaliada/o pola forma escollida para expoñelas. Deseguido veremos ata que punto esta predición se cumpre nos materiais examinados.

4.1. A alternancia entre persoas gramaticais para a consecución de xeneralización e marcado da implicación: P1¹⁶, P2, P4 e P6 en *CORTEGAL*

Alén das persoas non ligadas aos/ás participantes no acto comunicativo, comunmente empregadas nos textos persuasivos para a exposición dos contidos previstos, as redaccións do corpus manifestan a escolla entre os recursos de visibilización proporcionados polas tres persoas gramaticais en que participa o/a emisor/a, ademais dunha presenza cualitativamente significativa da P6 con valor de xeneralización.

Segundo se expuxo anteriormente, a utilización da P1 correspóndese coa intención de deixar clara a opinión da persoa que escribe a redacción, renunciando a amparar o parecer desta nalgún tipo de tendencia conxunta e remarcando o carácter individual do seu punto de vista. Por contra, tanto P2 como P4 permiten situar as afirmacións que conteñen nun horizonte de xeneralización, ao tempo que se deixa clara a implicación da persoa emisora nas opinións, actitudes, comportamentos etc. que se transmiten.

---

¹⁶ Para a referencia ás persoas gramaticais empregaranse ao longo do traballo as seguintes abreviacións: P1 (primeira persoa) P2 (segunda persoa), P3 (terceira persoa) P4 (cuarta persoa ou primeira de plural), P5 (quinta persoa ou segunda de plural) e P6 (sexta persoa ou terceira de plural).

Un medidor da tendencia subxectivizadora que supón a presenza da P1 consiste en analizar a aparición desta mediante as categorías *pronome persoal* e *posesivo*. No referido ao pronome tónico e dado que este elemento resulta prescindible por causa da concordancia, a súa presenza utilízase para remarcar intensamente a subxectividade desde a que se fala. Non é infrecuente rexistrar no corpus exemplos de dupla marca subxectivizadora:

- (14) Desde o meu punto de vista, *eu* creo que a cociña cara, selecta e de pouca cantidade é unha moda pasaxeira

Localizouse un total de 174 ocorrencias de *eu* en 129 textos distintos, o que supón que (como media) en máis dun 10% das redaccións se emprega a unidade que implica unha emerxencia máis poderosa da/o emisor/a no texto¹⁷. Aparece a P1 naquelas ocorrencias en que se decide achegar a propia opinión, xunto a verbos ligados ao acto de expoñer un punto de vista persoal: así, a secuencia *eu creo que* é empregada en 51 ocasións, *eu penso que* en 38 (e unha ocorrencia de *penso eu*), *eu opino que* en cinco casos e *eu considero que* en tres.

Canto ao clítico *me*, indicador igualmente de interpretación subxectiva dos contidos, o seu número é algo inferior: 119 exemplos no total do corpus, do tipo do que segue:

- (15) Os rapaces queren ser o que se lle mostra nos medios de comunicación que son futbolistas e modelos; pero pregúntome, onde están os bombeiros, médicos,...?

O emprego dos posesivos *meu* e *miña* é tamén un indicio da inequívoca presenza da persoa emisora no texto. En 98 casos aparece o primeiro deles, case sempre ligado á estrutura *desde/dende o meu punto de vista*:

- (16) Dende *o meu punto de vista* a calquera cousa que enriqueza culturalmente é beneficioso para a sociedade

A frecuente estrutura *na miña opinión* explica case a totalidade (169) das 190 ocorrencias do posesivo feminino de primeira persoa:

- (17) Na *miña* opinión, é moi posible que este tipo de comida pase de moda

Para poder valorar cabalmente a entidade destes datos, debemos achegar as cifras das outras persoas gramaticais que implican tamén unha intención

¹⁷ O corpus achega un total de 761 exemplos de verbos en P1, polo que as ocorrencias con suxeito pronominal explícito son o 22,8% do total.

subxectivizadora e nas que converxen, segundo a nosa hipótese, xeneralización e marcado da implicación. En primeiro lugar examínase a P4, forma historicamente ligada á atenuación cortés mediante o concepto de *plural de modestia* (Freixeiro Mato, 2000, pp. 189-190; Álvarez e Xove, 2002, p. 540). A bibliografía sobre o emprego da P4 en lugar da P1¹⁸ vén detectando nesta posibilidade estrutural unha polisemia potencialmente ambigua: *nós* pode referirse unicamente a *eu* como forma atenuadora da alusión a si mesmo/a do/a redactor/a, mais tamén se refire, e trátase do seu significado primario na definición das gramáticas, a *eu* e *ti* (P1 + P2) e a *eu* e *elas/eles* (P1 + P6). Estas dúas últimas opcións non parecen posibles nos materiais do corpus *CORTEGAL*, pois requiren de condicións características da lingua oral.

O emprego da P4 para a expresión das propias ideas baixo a aparencia de puntos de vista, opinións etc. comúns supón combinar os valores de xeneralización e marcado da implicación: a subxectividade do *eu* preséntase como tendencia xeral, compartida cun grupo de persoas do que mesmo podería formar parte o/a receptor/a do texto. Os 269 exemplos localizados no corpus *CORTEGAL* do pronome *nós*¹⁹ (e dúas ocorrencias da forma composta con *outros*) sitúanse neste valor do pronome; non aparecen ocorrencias do chamado *plural de modestia*:

(18) O consumo e a produción dependen o un do outro e, na sociedade en que vivimos, *todos nós* dependemos de ambas

(19) Con todo, os medios de comunicación, a publicidade, etc fan incrementar este problema e é necesario darnos conta de que detrás diso, estamos *nós, as persoas*

Canto ao número de clíticos de P4, o corpus *CORTEGAL* dá como resultado a moi importante cifra de 1064 ocorrencias, todas elas situadas na combinación entre xeneralización e marcado da implicación, e sen que aparezan tampouco ocorrencias de plural de modestia:

(20) Por iso tamén o autor deste artigo di que todos somos consumidores. Edúcanos para mercar e gañar cartos

No referido ao emprego dos posesivos *noso* e *nosa*, este é tamén máis que notable: 514 casos da forma de masculino e 784 do feminino:

(21) Tal e como está agora mesmo o mercado e os salarios na *nosa* sociedade actual, os consumidores vémonos obrigados a apostar polas marcas brancas

¹⁸ Ciapuscio (1992, p. 197) e Casamiglia Blancafort (1996, p. 68) ofrecen tipoloxías de uso da P4 de base semántica.

¹⁹ O corpus achega un total de 3230 ocorrencias da P4, polo que nesta persoa unicamente o 8,3% dos exemplos aparece con suxeito pronominal explícito.

Parece daquela evidente que o recurso á P4 é rendible nas redaccións do corpus *CORTEGAL*. Sinalaremos finalmente que nalgunhas aproximacións, elaboradas desde unha perspectiva normativa e no contexto do castelán, considérase pouco axeitada esta posibilidade na confección de textos académicos²⁰. Para o galego non temos localizada disposición ningunha que se oriente en contra do recurso, mais tampouco non observamos a existencia de ditames favorables.

O cómputo de recursos empregados para a integración da persoa escritora nos contidos que elabora non estaría completo sen o exame do vigor cuantitativo da P2 nos textos do corpus *CORTEGAL*. Segundo veremos, non son infrecuentes secuencias deste tipo:

(22) A publicidade está en todas partes e non somos ningún se non tes un «iphone» na man e vistes unhas «adidas»

A posibilidade estrutural aparece recollida na gramática descritiva do galego, en que se alude ao uso indicando que «o locutor implica o alocutario situándose na ficción de que el é esa persoa indeterminada á que se fai referencia; deste xeito achega os feitos ao receptor da mensaxe e, xa que logo, a si mesmo como emisor» (Álvarez e Xove, 2002, p. 542), mais sen achegar pauta ningunha de natureza normativa.

Esta opción construtiva ten sido obxecto na segunda década do século XXI de diversas análises na gramática do castelán, especialmente centradas no seu emprego nos medios de comunicación²¹. Nelas destácase o carácter progresivo do que se denomina nelas *ti obxectivoador*, sinálase a súa maior frecuencia en textos orais e no español dos medios e da publicidade e detéctase a súa coexistencia a respecto con diversos elementos gramaticais que actúan como *indutores da xenericidade* ou, noutras achegas, *construtores de*

²⁰ «Es cierto que cualquier lector puede interpretar correctamente el valor generalizador de las formas de primera persona de estos fragmentos, esto es, entendiendo que los nosotros no significan “yo, el escritor, y un grupo cerrado de personas” sino “todo el mundo”. Sin embargo, es cierto también que este mecanismo de generalización resulta poco adecuado en cualquier texto de carácter formal. En otras situaciones comunicativas como, por ejemplo, una conversación coloquial, una manera cortés de generalizar es ponerse uno mismo como ejemplo, con lo que en contextos espontáneos estas estructuras resultan muy útiles. No obstante, en textos académicos, y en general en textos científico-técnicos, las normas de cortesía son diferentes: lo más adecuado es evitar que los textos señalen hacia el escritor o hacia el lector, es decir, lo conveniente es desfocalizar la atención de las personas implicadas en la comunicación a fin de enfocar con más claridad y precisión el mensaje, la información que hay que transmitir» (Montolío e Santiago, 2000, p. 153).

²¹ Hollaender Hensen (2003); Aijón e Serrano (2014); Serrano Montesinos (2013, 2021a, 2021b); Aijón Oliva (2020a).

espazos mentais, tales como o tempo verbal presente ou as construcións con *si* e con *cuando*. Desde a perspectiva de gramática normativa si se achega a consideración da P2 en funcións de xeneralización como inadecuada á marxe da informalidade, pois afirmase que «constituye un mecanismo de generalización demasiado coloquial» (Montolío e Santiago, 2000, p. 162).

Vexamos deseguido o valor cuantitativo que acada a forma no corpus *CORTEGAL* mediante o cómputo das ocorrencias de *ti* e das estruturas con clíticos de segunda persoa *te* e *che*. Localízanse 35 exemplos do pronome tónico²², xunto a 87 do pronome átono de acusativo e 68 do de dativo:

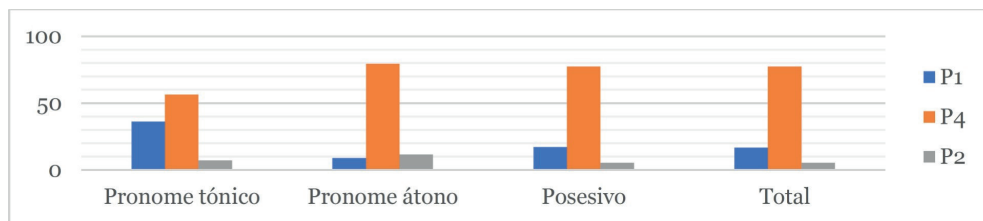
- (23) Se *ti* traballas, alguén consumirá o que *ti* produces, e precisará cartos...
- (24) Os salarios son maiores e pódeste gastar máis cartos que antes
- (25) Non é o mesmo acudir ao teu mesón de confianza (...) que sentarse nunha terraza en sillóns masaxeadores mentres tráen*che* comida á carta
- (26) Cada vez esta a crecer o número de restaurantes con estas características e a maioría moi baratos non *che* son

A rendibilidade dos posesivos *teu* e *túa* é similar: 51 ocorrencias do primeiro, 41 do segundo:

- (27) Por moi bó cociñeiro que sexas se non tes un gran material o *teu* traballo non sería tan gozado e tampouco terá tanto éxito
- (28) Por moitas gañas que teñas de ser futbolista, antes están os *teus* estudos e a *túa* formación cultural e intelectual

A Gráfica 1 ofrece a tradución porcentual e centesimal das ocorrencias de cada unha das persoas gramaticais no corpus *CORTEGAL*, tanto baixo a forma de pronome persoal como de posesivo²³:

GRÁFICA 1. Total de referencias explícitas, mediante o pronome persoal ou o posesivo, á persoa emisora do discurso

²² O número total de formas verbais que presenta o corpus en P2 é de 473, polo que nesta persoa só aparece con suxeito pronominal explícito o 7,4% dos casos.

²³ Para a elaboración das porcentaxes sumáronse as formas de posesivo masculino e feminino, así como os clíticos de acusativo e dativo da P2.

Despréndese dos datos o predominio cuantitativo da P4, que se achega ou supera os tres cuartos do total de mencións explícitas da persoa emisora tanto en números absolutos como nas categorías *pronome átono* e *posesivo*: só a subxectivización extrema que supón a mención da P1 mediante o recurso ao pronome tónico fai que este nivel de emprego se reduza. O máis usual no corpus, por tanto, é combinar xeneralización con marcado da implicación mediante o recurso a esta persoa gramatical, en tanto que a outra posibilidade, o emprego da P2, presenta un vigor non por moito máis reducido carente de significado: no total, preto do 10% de mencións explícitas se fan mediante o recurso a esta persoa gramatical, a pesar do posible ditame normativo ambiguo a respecto desta opción construtiva.

Non podemos obviar neste apartado a necesidade de aludir ao emprego, minoritario no corpus *CORTEGAL* mais non inexistente, da P6 como estratexia de xeneralización sen marcado da implicación. Trátase de ocorrencias en que a persoa vén determinada unicamente pola morfoloxía verbal e nas que, ou ben o antecedente da relación anafórica (usualmente dotado de valor totalizador) está excesivamente lonxe, ou non concorda gramaticalmente (*vid.* ao respecto o capítulo a cargo de Cidrás neste mesmo volume), ou ben é difícil determinar con exactitude cal sexa este, a pesar de que o significado da estrutura é totalmente comprensible. Falamos de exemplos como os que seguen, sobre os que cómpre indicar que en (29) e (30) se marcou con cursiva a forma comentada e mais o probable elemento anafórico a partir do cal se xustifica o emprego desta P6:

- (29) A partir destes programas xorde *xente* que se cre coñecedora da cultura de *todo o mundo* pero isto non é así e creo que cando *se decaten* de que hai outros tipos de cultura ademais da gastronómica estes programas deixarán de ser tan populares
- (30) Existen *restaurantes* nos que a cantidade de comida que *poñen* é tan reducida que casi é difícil de ver
- (31) Eso fixo que media España collera as sarténs e cacerolas e foran as cociñas para non sair de alí ata ter o seu 'solomillo con patacas cocidas e guarnición de boletus' ao punto do crítico máis cercano, é dicir, a familia, ou en casos máis extremas, os veciños. Posteriormente *estrenarían* a versión para nenos dese programa

No primeiro exemplo dos reproducidos non existe concordancia gramatical con *xente*, aínda que parece clara a condición de antecedente que presenta este elemento; en (30) a dificultade vén dada por ter o probable antecedente unha semántica inadecuada para o verbo escollido, dada a condición daquel como [-humano]. O exemplo (31) é aínda máis complexo, pois non existe elemento ningún ao que se poida atribuír o ligame anafórico, máis alá dunha

activación contextual da relación entre medios de comunicación e gastronomía que permita a presenza do verbo *estrear*, así como a dedución do seu suxeito.

Este tipo de emprego xenérico da P6 difire dos anteriormente estudados para a P4 e P2 na non implicación do/a emisor/a; é máis, podería ser asociado a unha intención de marcar a distancia entre este/a e os individuos non determinados que realizan a acción do verbo: en (29) enténdese que a persoa que redactou o texto non se considera parte do colectivo que debe decatarse do seu erro, e en (30) e (31) o afastamento ten que ver coa non condición de profesional da restauración ou dos medios de comunicación que caracteriza o/a emisor da mensaxe. Por unha circunstancia ou por outra, o emprego da P6 permite colocar a tendencia, ideoloxía, comportamento etc. da que se fala nun lugar distante do suxeito emisor. Segundo acertadamente afirma Aijón Oliva (2020b, p. 8) no seu tratamento destas estruturas no castelán, o valor inherente á persoa consiste en que os referentes indicados non son «neither you nor I».

A modo de cata que permita deducir o vigor numérico desta opción construtiva, examináronse as primeiras cinco redaccións de cada unha das 25 comisións de avaliación a partir das cales se constituíu o corpus *CORTEGAL*; nestes 125 textos foron localizados un total de 13 exemplos de P6 con valor xeneralizador como os anteriormente mencionados; de media, algo máis do 10% dos materiais presentaría un exemplo deste tipo, aínda que varios deles aparecen situados na mesma redacción, polo que o recurso, mesmo sendo minoritario, non é inédito nos textos formais que se compilaron.

4.2. A xeneralización desde o individuo: *un, cada un, cadaquén*

Freixeiro Mato (2000, p. 253) afirma que «pode tamén *un* equivaler expresivamente a ‘calquer persoa’, baixo a que se pode agochar ou que pode encubrir eufemisticamente o propio eu». Similar tratamento gramatical aparece en Álvarez e Xove (2002, p. 88). De acordo coa terminoloxía empregada na presente aproximación, entendemos que nestes usos do indefinido *un* está sempre implicado o proceso de xeneralización, pero non se produce de maneira explícita o marcado da implicación, aínda que o valor é deducible a partir do contexto. Así, en (32) parece plausible a sinonimia entre a estrutura utilizada e as opcións que se presentan en (32a), en que se marca explicitamente a concordancia entre o comportamento xeral e o escollido pola persoa redactora:

- (32) Na sociedade actual, a tendencia é valorar unha aparencia física fronte a personalidade e os gustos que *un* ten
 (32a) Na sociedade actual, a tendencia é valorar unha aparencia física fronte á personalidade e os gustos que *temos/tes*

Porén, a ausencia dun elemento lingüístico explícito que marque a implicación da persoa redactora provoca que a estrutura poida ser tamén considerada sinónima a respecto doutras en que unicamente está presente o valor xeneralizador:

- (32b) Na sociedade actual, a tendencia é valorar unha aparencia física fronte á personalidade e os gustos que *se teñen*

En calquera caso, o aspecto máis relevante no emprego da unidade é a súa moi escasa rendibilidade. Examinadas a totalidade das ocorrencias (adxectivais e pronominais, 3021) da forma, unicamente foron localizados 10 exemplos. Algo mellor numericamente é o balance que achega a fusión da individualidade coa distribución en exemplos con *cada un* (33 casos).

O reducido vigor do recurso podería poñerse en relación coa dificultade que presenta en termos de linguaxe non sexista, e actuar, por tanto, como indicio de que esta cuestión é tratada nas aulas de Secundaria. Outra hipótese que xustificaría o exíguo número de exemplos detectado consiste en mencionar como argumento a posible decadencia de *un* pronominal no rexistro informal da lingua, aínda que sería precisa unha indagación específica para corroborar que tal circunstancia se produce. De ser demostrable esta última visión, a práctica desaparición de *un* no oral (cando menos na fala das xeracións máis novas) podería poñerse en relación coa súa escaseza na formalidade académica que representan os textos do corpus *CORTEGAL*. Porén, non son mellores quantitativamente os datos que achega a forma *cadaquén*, máis axeitada en termos de linguaxe non sexista e, aínda así, igualmente escasa nos textos do corpus; das seis ocorrencias que presenta a unidade, só en tres o elemento se sitúa en posición de suxeito gramatical e con valor xeneralizador:

- (33) Nun mundo e nunha sociedade onde a información están ao alcance da maioría das persoas, vivimos practicamente desinformados. *Cadaquén* ten que buscar a información do que desexe polos seus propios medios

4.3. A voz pasiva

A utilización desta posibilidade construtiva como procedemento de consecución da obxectividade discursiva é mencionada naquelas achegas en que se realiza un inventario de opcións estruturais ligadas a esta finalidade, e así

podemos vela, entre outras, na listaxe de estratexias de desaxentivación achegada en Ciapuscio (1992, p. 201) e en Montolío e Santiago (2000, p. 155).

A presenza das estruturas pasivas tradicionais no corpus *CORTEGAL* é moi reducida. A modo de comprobación e como en apartados anteriores, realizamos unha cata nas mesmas cinco redaccións que abren cada unha das 25 comisións de avaliación: nos 125 exercicios foron localizadas un total de 15 estruturas deste tipo:

- (34) A popularidade deste fenómeno pode *ser entendida* por moitos como unha simple mostra de poder ou dominación
- (35) A cociña e a gastronomía acadaron moita popularidade, e ademais por moitos é *considerada* unha arte en si mesma

Os exemplos reproducidos dan conta dunha circunstancia que comparten sete das 15 estruturas con pasivas tradicionais inventariadas (isto é, algo menos do 50% das ocorrencias): este grupo de casos contén algún erro construtivo, xeralmente asociado á concordancia. É o caso de (36):

- (36) Estos cambios no medo á cociña «laboriosa» que se da xa dende a infancia pode levar a que *sexa adoptado* culturalmente como unha norma

Temos, pois, que a voz pasiva na súa formulación tradicional non só aparece no corpus *CORTEGAL* de maneira certamente esporádica, senón que ademais resulta ser unha construción dificultosa para as/os aprendices de lingua canto á concordancia. Ambos os indicios sosterán a nosa hipótese de que o traballo escolar con esta opción estrutural pode non ser suficiente.

Distinto é, porén, o caso das pasivas con *se*, de ocorrencia extremadamente frecuente; examinados os resultados que achega corpus *CORTEGAL* nunha busca do elemento (3338 ocorrencias do pronome *se*, das cales aproximadamente 2000 corresponden ao valor requirido), foron analizadas as 100 primeiras²⁴ e obtivéronse un total de 45 exemplos válidos de pasiva con *se*.

No traballo cos resultados obtidos ponse de manifesto o máis amplo espectro de posibilidades semánticas e sintácticas que posúe a estrutura fronte a aqueles recursos a respecto dos cales se realizaron probas de conmutación: as persoas P4 e P2 e o indefinido *un*. En 31 ocorrencias das 45 sinaladas, a substitución da pasiva con *se* por calquera outro dos procedementos analizados deu lugar a secuencias aceptables:

²⁴ Descartáronse as estruturas en que o clítico actúa como formante léxico ou pronome reflexivo, e mais tamén os exemplos xerados con *deberse (a)*, *tratarse (de)* ou *dar(se)*. Estes últimos non forman parte, ao noso xuízo, de estruturas en que estean implicadas a desaxentivación ou a xeneralización, pois non é posible neles a conmutación pola voz activa correspondente ou pola pasiva tradicional.

- (37) A gastronomía non é só algo que *se come*, tamén é visual
 (37a) A gastronomía non é só algo que *comemos/comes/un come*, tamén é visual

As outras 14 presentaron diversos problemas de substitución, que se exemplifican en (38-40):

- (38) Cada vez máis xente viaxa habitualmente [e] podemos observar numerosos anuncios por medios nos que *se ofertan* billetes de avión, barco etc. a bós prezos
 (38a) Cada vez máis xente viaxa habitualmente [e] podemos observar numerosos anuncios por medios nos que **ofertamos/*ofertas/*un oferta* billetes de avión, barco, etc., a bos prezos
 (39) Hai xente que o fai [asumir novas modas gastronómicas] por un motivo serio ou por denunciar a forma en que *se trata* ós animais destinados a acabar nos supermercados.
 (39a) Hai xente que o fai [asumir novas modas gastronómicas] por un motivo serio ou por denunciar a forma en que *tratamos/*tratas/*un trata* os animais destinados a acabar nos supermercados
 (40) As empresas tamén producen máis do necesario (...) e finalmente moitos destes produtos son tirados ao lixo. En este proceso *prodúcese* unha perda enorme de cartos innecesaria
 (40a) As empresas tamén producen máis do necesario (...) e finalmente moitos destes produtos son tirados ao lixo. Neste proceso *producimos/produces/*un produce* unha perda enorme de cartos innecesaria

As estruturas modificadas de (38a) resultan agramaticais porque en (38) o emprego da pasiva con *se* permite ocultar a/o axente, mais non ten como función a de xeneralizar no sentido de indicar unha acción, ideoloxía, actividade etc., da que esta/e pode participar: a venda de billetes de avión lígase a un colectivo profesional concreto, alleo á persoa emisora. En (39a) si é viable a substitución da pasiva por P4, pois, aínda non sendo a/o axente real da acción, unha persoa pode asumir a súa responsabilidade no comportamento social sinalado e utilizar, por tanto, un recurso que supón a un tempo xeneralización e marcado da implicación. O mesmo ocorre en (40a) e aínda en maior medida, dado que o emprego da P2 é posible, mais non o do indefinido *un*, o cal, queda descartado polo seu significado de xeneralización desde o individuo.

As conmutacións permiten comprobar, segundo se indicou, o maior espectro semántico cuberto pola pasiva con *se*: a misión fundamental da estrutura é o ocultamento da persoa axente e, aínda que na maior parte dos casos esta circunstancia provoca que a opción construtiva sexa unha candidata ideal para a expresión da xeneralización sen marcado da implicación, as súas posibilidades de ocorrencia son certamente maiores.

4.4. Frases nominais e indefinidos

Estudaranse deseguido aquelas estruturas cuxo valor de xeneralización na descrición de opinións, costumes, criterios etc., a respecto dos cales a/o alumna/o achega o propio punto de vista, vén dado polo significado de determinadas unidades substantivais, ou máis ben das frases nominais en que estas se insiren. Parece pertinente achegar unha descrición do comportamento destas unidades no corpus *CORTEGAL*, dado que o seu emprego se converte nunha posibilidade estrutural alternante a respecto dos recursos estudados en §4.1, §4.2 e §4.3; neste sentido poden ser interpretadas as conmutacións que seguen, realizadas sobre exemplos que pertencen ao corpus:

- (41) *Moita xente* ve agora a comida como unha forma de pracer máis que de nutrición
- (41a) *Vese/Ves/Vemos/Un ve* agora a comida como unha fonte de pracer máis que de nutrición
- (42) Non é xusto valorar o estado da sociedade tendo en conta o que *as persoas* soñan na súa infancia
- (42a) Non é xusto valorar o estado da sociedade tendo en conta o que *se soña/soñamos/soñas/un soña* na *nosa/túa* infancia
- (43) Os críticos gastronómicos naceron co movemento e *a sociedade* os aceptou sen miramentos
- (43a) Os críticos gastronómicos naceron co movemento e *aceptáronse/aceptámoslos/aceptáchelos/un aceptounos* sen miramentos
- (44) Tamén cómpre destacarmos que ese «tráfico de comida» que se denuncia no texto é en realidade o que demanda *a poboación*
- (44a) Tamén cómpre destacarmos que ese «tráfico de comida» que se denuncia no texto é en realidade o que *se demanda/demandamos/demandas/un demanda*
- (45) Da produción encárganse unhos poucos durante un período de tempo pero *todo o mundo* pode consumir cando e onde queira
- (45a) Da produción encárganse uns poucos durante un período de tempo pero *consómese/consumimos/consomes/un consome* cando e onde queira
- (46) Pola contra, está a gran dependencia que *os seres humanos* temos ante o consumo e a produción
- (46a) Pola contra, está a gran dependencia que *se ten/temos/tes/un ten* ante o consumo e a produción
- (47) En resumo, creo que *todos* deberíamos valorar máis outras cousas non tan materialistas
- (47a) En resumo, creo que *se deberían/deberíamos/deberas/un debería* valorar máis outras cousas non tan materialistas

Ao optar por un elemento nominal para a expresión do valor de xeneralización, a/o emisor/a ten en conta dúas circunstancias vantaxosas a respecto das opcións anteriormente estudadas, alén da semántica intrínseca da forma e das

súas características morfolóxicas; en primeiro lugar, a introdución de elementos modificativos na estrutura nominal permite determinar o tamaño do grupo de referencia e expresar, ben unha xeneralización plena, ben unha xeneralización referida a un segmento da sociedade unicamente; en segundo termo, a persoa emisora pode provocar, ou non, o marcado da implicación, mediante o emprego da concordancia gramatical en P4 en lugar de en P3 ou P6.

4.4.1. Xente

O substantivo *xente*, común con este valor no rexistro coloquial da lingua e de significado colectivo (e polo tanto, previsiblemente non pluralizable)²⁵, aparece como o recurso máis rendible, en compañía do artigo determinado, á hora de situar un elemento nominal con función xeneralizadora. O corpus *CORTEGAL* permite localizar un total de 216 exemplos do tipo de (48):

(48) Grazas á produción, *a xente* pode consumir, é dicir comprar

O verbo que acompaña a frase nominal está case sempre en presente, de indicativo ou subxuntivo, e xeralmente en P3; porén, localizáronse dúas ocorrencias de concordancia con P6²⁶:

(49) Sen consumo e sen produción *a xente* non *terían* diñeiro para vivir

Segundo se indicou anteriormente, o emprego desta unidade permite o establecemento de subconxuntos, fundamentalmente cuantitativos mais tamén cualitativos, a respecto da totalidade ilimitada que supón a utilización da forma núa *xente*. *A maioría da xente, a meirande parte da xente, non toda a xente* son expresións deste tipo; obsérvase a concordancia con P4²⁷:

(50) Moitas veces os adolescentes e quizáis *a maioría da xente* empregamos a táctica de se eso non me me funciona con un chamo ao outro

Canto á creación de subconxuntos de base non cuantitativa, exemplifícanse mediante ocorrencias do tipo de (51):

(51) O máis importante é o que pensa *a xente normal*, a poboación

²⁵ O plural *xentes* localízase no corpus, mais nunca en estruturas deste tipo.

²⁶ Dous exemplos máis sitúanse de a cabalo entre os examinados neste apartado e os analizados en liñas anteriores como de P6 con valor xeneralizador, así en: *Agora somos máis descuidados co diñeiro, non nos importa gastar e antes a xente prefería aforrar, xa que viviron anos moi duros.*

²⁷ A mesma dupla posibilidade de concordancia detéctase no portugués europeo (Rubio, 2014) e brasileiro (Scherre et al., 2018).

Sinalaremos tamén a aparición no corpus *CORTEGAL* dunha estratexia que serve para marcar a distancia entre o grupo sinalado e a persoa emisora, isto é, para a expresión da non implicación. Trátase do emprego das frases *esta xente* e *esa xente*, en que o demostrativo ten como función precisamente a de servir como marca de que a persoa emisora non pertence ao grupo que se menciona, isto é, de non implicación:

(52) Se a produción diminúe *esa xente* terá que buscar o que quere consumir noutro lugar

4.4.2. Persoas, seres humanos, homes, cidadáns e individuos (*en singular e plural*)

O emprego destas unidades substantivais en estruturas do tipo das que nos interesan presenta como nexos de unión a aparición en plural do elemento nominal, aínda que (segundo veremos) o emprego dun singular con valor xenérico é tamén posible para algunhas das unidades examinadas. O colectivo sobre o que se establece unha afirmación global enténdese, daquela, como constituído por unidades menores diferenciadas, polo que xeralmente o verbo aparece concordando en P6 co substantivo en plural.

Dentro desta agrupación de elementos nominais, o sintagma *as persoas* é con diferenza o máis rendible, pois ocorre en 108 ocasións co valor perseguido, como en (53):

(53) Nun futuro non moi lonxano *as persoas* xa non traballarán en fábricas

Tamén a frase é matizable cuantitativamente (*todas as persoas, a maioría das persoas*) e cualitativamente, como en (54),

(54) Normalmente *as persoas que son viaxeiras* interésanse moito pola cultura de cada país, e a cultura tamén é a gastronomía

O emprego deste substantivo ten como peculiaridade principal o feito de se localizaren no corpus *CORTEGAL* un total de 22 exemplos (algo máis do 20%) en que a concordancia se fai con P4, como en (55):

(55) Hoxe en día, *a maioría das persoas consumimos* máis do que producimos

E, ao igual que no caso anterior, existe a posibilidade de marcar a distancia entre a persoa emisora e o grupo do que se está falando mediante o emprego dos demostrativos na función de determinación; así en (56):

(56) Debido a globalización rexéitase o propio (...). Esta actitude é común porque *esas persoas* non sufriron o bombardeo continuo audiovisual de ese produto

As outras posibilidades construtivas ligadas ao emprego de substantivos en plural e mencionadas no título do presente subapartado presentan unha rendibilidade considerablemente menor, así como unha dupla posibilidade de canto ao número gramatical; en efecto, as características semánticas destas unidades permiten tanto contemplar o colectivo de maneira global (empregando, por tanto, o plural: *os seres humanos, os homes, os cidadáns, os individuos*) como utilizar unha forma de singular en que o exemplar-modelo serve para a xeneralización (*o ser humano, o home, o cidadán, o individuo*). Cómpre anotar, igualmente, o feito de que cando menos dúas das unidades da serie (a segunda e a terceira) poden presentar dificultades en termos de linguaxe non sexista, polo que coñecer a rendibilidade que as caracteriza no corpus *CORTEGAL* é importante tamén como mostra do posible avance de alternativas didácticas que se ocupen desta cuestión.

Dos tres sintagmas sometidos a medición, é *o ser humano/os seres humanos* o que ocorre con algo máis de entidade: 31 exemplos en singular, nove en plural:

- (57) *O ser humano* é capaz de consumir canto produce
 (58) *Os seres humanos* necesitan consumir

A presenza no corpus *CORTEGAL* dos sintagmas *o home/os homes* co seu tradicional valor de referencia á totalidade dos seres humanos é moi reducida: só se localizan sete exemplos en singular e un en plural:

- (59) Eu creo que gran parte do noso interese pola cociña ten a súa causa nas cores dos alimentos, xa que está demostrado cientificamente que *o home* se sente inclinado polas cores

En dous casos máis, a consecución do valor xenérico co substantivo que marca de xeito explícito o xénero masculino deriva da inclusión no sintagma da forma de xénero feminino:

- (60) Dende o principio da historia *os homes e mulleres da nosa sociedade* dedicáronse a produción de alimentos e útiles básicos para a supervivencia

Similares posibilidades de ocorrencia en estruturas xeneralizadoras détécense para os substantivos *ciudadán e individuo*, que poden ser usados para esta finalidade tanto en singular como en plural. A rendibilidade de ambos é, de novo, moi reducida; para o primeiro, 14 exemplos (catro en singular, 10 en plural) presentan o significado requirido en compañía do artigo definido

ou outros elementos determinativos, e admiten tanto a concordancia verbal en P4 ou P6:

- (61) *Todos os cidadáns* protestamos pola actitude dos políticos
- (62) Hai persoas que están a pasar fame ou que non teñen un lugar no que vivir mentres que *moitos cidadáns* malgastan o seu diñeiro mercando por exemplo un iPhone

Canto a *individuo*, 11 ocorrencias (sete en singular, catro en plural) presentan o significado que nos interesa; a concordancia con esta unidade nunca se fai mediante a P4:

- (63) Cada *individuo* debe valorar se considera máis importante un móvil ou as mensaxes que lle envía o seu namorado expresando todo o que sinte por ela

4.4.3. Sociedade, poboación, cidadanía, mundo

Outro recurso máis, detectado tamén para a expresión de valores xenéricos no corpus *CORTEGAL* consiste no emprego dos substantivos abstractos *sociedade*, *poboación* e *ciudadanía*, reinterpretados neste caso como concretos e colectivos. *A sociedade* como suxeito plural de actitudes, pensamentos, puntos de vista ou mesmo accións aparece en 124 ocorrencias. Trátase de secuencias con valor xeral, como en (64), ou restrinxido a un subgrupo de individuos, como en (65) e (66):

- (64) Isto fai que *a sociedade* queira sempre os artigos máis novos
- (65) Fronte a outros tempos nos que *a sociedade galega* buscaba o propio abastecemento, na actualidade o que máis se prima e a produción para outros
- (66) Todos coñecemos a Inditex e *case toda a sociedade* merca a súa roupa alí

Pola súa parte, para *a poboación* localízanse 44 ocorrencias con este significado. Cómpre destacar o predominio das estruturas de significado partitivo: *a maioría da poboación*, *unha parte moi pequena da poboación* e similares achegan 25 exemplos (o 56,8% do total):

- (67) *A gran maioría da poboación*, por non dicir o 99 % de a poboación, vive dentro dos márxenes do consumismo

No caso de *ciudadanía* só se localizou un exemplo con este valor:

- (68) Comparto a súa idea [da autora] de que *a cidadanía* debería ser capaz de valorar máis o traballo de científicos, artistas e escritores en concreto de Galicia

Debemos chamar tamén a atención sobre a ocorrencia da estrutura *todo o mundo* con valor xeneralizador. A diferenza das anteriores, a expresión

xorde do rexistro coloquial da lingua mais, a semellanza destas, o seu emprego require dunha reinterpretaoión da forma base *mundo* como substantivo colectivo, sempre co apoio do indefinido e o artigo. Localizáronse un total de 27 exemplos do significado perseguido:

(69) Actualmente, *todo o mundo* debe producir para a súa supervivencia

Tamén neste caso é posible amosar a implicación da persoa produtora da mensaxe no grupo xeral establecido pola unidade mediante o emprego da P4:

(70) *Case todo o mundo*, sobretudo os estudantes, *sabemos* o que é chegar ao máis alto da sociedade na cultura en calquer rama

4.4.4. Todos, moitos, algúns, poucos, alguén, ninguén

Achéganse deseguido os resultados da análise das ocorrencias do pronome *todos*, que aparece con este valor totalizador en 172 ocasións no corpus *CORTEGAL*. Dous aspectos resultan de interese: en primeiro lugar, no balance entre a concordancia en P4 ou P6 destaca o amplo predominio da primeira (130 ocorrencias, máis do 75% do total). O recurso emprégase maioritariamente, por tanto, para marcar a implicación e pertenza da persoa emisora ao grupo amplo establecido mediante o indefinido, e así ocorre en (71); unha neutralidade a respecto da integración do grupo xeral, como en (72), é tamén posible, aínda que menos frecuente:

(71) Como ben di o autor, *todos* somos consumidores

(72) *Todos* se merecen algunha satisfacción neste mundo

En segundo termo, sinalamos a case inexistencia da estratexia atenuadora, recomendada desde a perspectiva da linguaxe non sexista, consistente no emprego da estrutura *todos e todas*, que ocorre unicamente en tres ocasións (*todas e todos* non se rexistra):

(73) O mundo da gastronomía está en expansión e *todos e todas* queren participar del

Da mesma maneira que os substantivos permiten a expresión de valores partitivos e a delimitación de grupos menores, tamén os pronomes presentan tal posibilidade: localízanse tres exemplos de *moitos* e tres de *poucos* (deles, dous de *uns poucos*) e mais un de *algúns* con ese valor, polo que a rendibilidade destes recursos é moi reducida; repárese no emprego da persoa gramatical para marcar ben implicación ben distancia:

(74) E *moitos* podemos chegar a esta conclusión, pero *poucos* poden levala á práctica

Porén, como elementos pronominais que permiten a expresión de xeneralizacións parciais, son as formas *alguén* e sobre todo *ninguén* aquelas para as que detectamos un número algo significativo de ocorrencias en estruturas de xeneralización. En concreto, o corpus *CORTEGAL* ofrece 16 da primeira forma e 43 da segunda:

(75) Se *alguén* ten 3 mobiles é que vive mellor que *alguén* que ten 2 mobiles

(76) Nos anos 20 produciuse o auxe do consumo, *ninguén* tiña nada e tiñan que mercalo todo novo

4.4.5. *Algunhas exploracións estatísticas de interese*

Neste apartado final de recapitulación ofrecerase unha análise cuantitativa que procurará dar resposta a diversas cuestións relacionadas coa rendibilidade, condicións de adquisición e dificultades específicas no funcionamento das opcións nominais para a xeneralización cuxas condicións de emprego no corpus *CORTEGAL* foron analizadas nos apartados §4.4.1 a §4.4.4.

Obsérvase que as fórmulas máis empregadas na xeneralización mediante elementos nominais ou pronominais son *a xente* (26,05% do total de ocorrencias), *todos* (20,74%) e, nun segundo nivel canto ao seu valor cuantitativo, *a sociedade* (14,95%) e *as persoas* (13,02%). No seguinte chanzo sitúase *a poboación* (5,30%), *o ser humano/os seres humanos* (4,82%) e, como fórmula negativa, *ninguén* (5,18%); aínda por baixo do 5% de ocorrencias, destaca a presenza da fórmula *todo o mundo* (3,25%) e, finalmente, aparecen con menos dun 2% dos casos as restantes posibilidades construtivas: estúdanse 16 recursos e a metade concentra por riba do 90% dos exemplos.

Das oito opcións máis rendibles, a terceira, cuarta, quinta e sexta, isto é, as estruturas *a sociedade*, *as persoas* e *a poboación* e *o ser humano/os seres humanos*, son, en termos de *adecuación*, propias de rexistros formais da lingua, en tanto que as demais se comparten coa linguaxe coloquial. A entidade cuantitativa destas estruturas frecuentemente activadas e propias da formalidade é notablemente inferior a respecto da correspondente ás outras catro: o 55,02% dos exemplos constrúese con opcións etiquetables como coloquiais (entre elas, e aínda que cun reducido vigor numérico, *todo o mundo*); o 38,09% dos casos lígase a estruturas procedentes de rexistros formais.

No outro extremo do espectro cuantitativo, as fórmulas *o individuo/os individuos*, *a poboación* e a residual *a cidadanía*, todas de evidente adquisición mediante o contacto ou a aprendizaxe de variedades non espontáneas,

aparecen en menos dun 10% das secuencias que analizamos. A linguaxe formal ofrece, daquela, un máis amplo abano de recursos construtivos, mais o vigor das opcións comúns co coloquio, aquelas que o alumnado redactor dos materiais podería empregar para idéntica función en circunstancias de menor esixencia comunicativa, resulta ser máis que notable.

Recapítularase deseguido a análise das formas a respecto da concordancia verbal. Os comportamentos máis claros son os de *a xente* (minoritaria con P4) e *todos* (cun 75% de P4): a primeira estrutura marca distancia, a segunda maioritariamente serve para marcar implicación. *As persoas*, no esencial similar a *a xente*, aparece porén máis proclive ao emprego da P4 (20% dos exemplos); agás *os individuos*, as demais opcións admiten tamén, aínda que minoritariamente, esta concordancia.

Por último, un aspecto que consideramos de interese é o relativo á entidade daquelas alternativas máis problemáticas en termos de linguaxe non sexista: *o home/os homes*, *o cidadán/os cidadáns* e a serie de indefinidos *todos*, *moitos*, *poucos* e *algúns*. Canto ao primeiro dos elementos, o tradicionalmente empregado (e ás veces reivindicado) como expresión da neutralización de xénero, subliñouse na análise o seu mínimo valor cuantitativo (unicamente oito ocorrencias); algo menos residual é a presenza das dúas seguintes alternativas (pero ningunha alcanza o 2% de exemplos) e maior o peso da serie de indefinidos, especialmente da forma *todos*. En conxunto, as posibilidades que presentan dificultades neste aspecto resultan activadas en pouco máis dun 25% dos casos. Con todo, talvez sexa máis interesante destacar a case nula presenza dos recursos que foron ideados desde a intervención normativa para evitar unha masculinización inaxeitada: *homes e mulleres / mulleres e homes/todos e todas* non son alternativas máis que excepcionais, *todas e todos* non aparece e a posibilidade de marcar dobremente o xénero en *ciudadán* tampouco se activa.

5. SÍNTESE DE RESULTADOS E APLICACIÓN PEDAGÓXICA ARREDOR DO CONCEPTO ADECUACIÓN

Tras o exame das condicións de ocorrencia dos recursos presentes no corpus *CORTEGAL* e ligados aos procesos de xeneralización e marcado da implicación, observouse como son posibles diversas opcións estruturais: emerxencia da persoa emisora mediante P1 e expresión da implicación desta en postulados xerais mediante P4 e P2; xeneralización mediante P6 sen un antecedente claro anterior, mais deducible pola información contextual presente; estruturas formuladas na voz pasiva, tanto (minoritariamente) na súa

versión tradicional como, de maneira máis común, en pasiva con *se*, adaptadas para a expresión da xeneralización mais cun significado amplo, ligado á indeterminación do axente; moi residual emprego do pronome *un* e das formas reforzadas con distributivo *cada un* e *cadaquén*; e, finalmente, utilización de diversos elementos nominais e do pronome *todos* para crear estruturas con valor de xeneralización nalgunhas das cales é posible a indicación da implicación da persoa emisora mediante a selección do tempo verbal axeitado.

A análise achegou información tamén acerca tanto do auxe como da decadencia dalgunhas posibilidades construtivas: o indefinido *un* case non atopa espazo expresivo, mentres as opcións que supoñen o marcado da implicación do/a emisor/a, ligadas todas elas ao emprego das P4 e P2, parecen avanzar mesmo cando a responsabilidade do valor xeneralizador recae no espazo nominal (*as persoas pensamos* e similares). A pasiva tradicional resulta ser un recurso que presenta máis inconvenientes do que vantaxes, debido á pouca pericia dos/as aprendices de lingua no establecemento da relación de concordancia precisa para a localización do antecedente.

A aproximación ao concepto de *adecuación textual* que se ofrece nos primeiros apartados do presente traballo baséase en analizar o proceso como unha especie de etiquetaxe de formas e recursos, en función da cal algúns son considerados, nun momento dado da historia e para un grupo humano concreto, como aptos unicamente no rexistro formal da lingua, mentres que outros se cualifican como coloquialismos e, por tanto, só poderían ser utilizados na produción de textos asociados ao ámbito do non formal. Un terceiro tipo debería ser presentado como capaz de navegar entre rexistros ou, máis en concreto, á maneira de posibilidades construtivas que, aínda comezando a súa andaina na oralidade, xa foron consensuadas pola comunidade como acaídas tamén en contextos formais.

Para o caso concreto das estruturas que nos ocupan, o traballo de establecer a que grupo pertence cada unha delas está só parcialmente completado e, ata onde nós puidemos revisar, non se concreta en formulación escolar ningunha ligada ao formato libro de texto. O emprego xeneralizador de P4 e P2 conta, na gramática normativa do castelán, con senllos ditames que o desaconsellan, mais estes non existen para o galego. Ambas as linguas comparten a conceptualización gramatical da P4 como recurso válido para a desaxentivación (o chamado *plural de modestia*), mais non se rexistran exemplos de tal uso no corpus CORTEGAL: de ser pertinente esta posibilidade para a gramática do galego formal, debe ser ensinada escolarmente de

xeito explícito, pois non existe na variedade coloquial da lingua. A utilización da P6 sen antecedente claro ou expreso e cun significado próximo ao que se consegue mediante a voz pasiva moi probablemente sería corrixida pola maior parte das/os docentes, aínda que non se obtivo información ningunha acerca do tipo de traballo escolar realizado con estruturas de tan elevada frecuencia no rexistro coloquial da lingua.

Por outra banda, o moi escaso emprego da voz pasiva tradicional correlaciona cunha certa impericia no seu manexo, impericia que podería requirir unha maior atención ao fomento deste recurso nas aulas. O indefinido *un* si coñece unha utilización ortodoxa desde unha perspectiva gramatical, mais cunha mínima rendibilidade: cremos que debera aflorar o debate acerca da súa procedencia ou improcedencia no rexistro formal da lingua, especialmente tendo en conta o case seguro retroceso da construción na oralidade, a súa probable asociación a variedades diastráticas propias de adultos/as maiores e as dificultades que o recurso podería supoñer en termos de linguaxe non sexista.

Canto ás secuencias estudadas no último subapartado, en que o valor xeneralizador provén da frase nominal que funciona como suxeito, na nosa opinión deberan ser tamén obxecto de traballo escolar, especialmente canto á pertinencia dos distintos substantivos no rexistro formal da lingua, á validez de cada un deles en contextos non coloquiais, a posibilidade da concordanza verbal con P4 e, por último, no que ten que ver coa formulación de expresións non sexistas. O traballo na aula con estas estruturas debera facer explícita a máis que probable valoración do grupo nominal *todo o mundo* como improcedente no rexistro formal, así como a escasamente aconsellable opción pola fórmula *a xente*, cando menos como recurso único e, en moitas ocasións, reiterado.

Os resultados da análise son compatibles coa hipótese, formulada no inicio de §4, segundo a cal na construción das redaccións que forman parte do corpus *CORTEGAL* acadan unha grande importancia as circunstancias que explican o modo de produción dos textos; así, o nulo control previo do tema, o estado mental da persoa que redacta, a desigualdade de roles entre emisor/a e receptor/a propios da linguaxe persuasiva, unidos a un talvez insuficiente traballo previo sobre os recursos que cómpre activar, explican, ao noso xuízo, a notable converxencia entre as posibilidades construtivas activadas no corpus e as características do rexistro coloquial da lingua, e tamén a menor habilidade dos/as aprendices/as no manexo daquelas construcións de moi escasa ou nula aparición no coloquio.

De cara ao traballo nas aulas de lingua galega, a evidencia de que a adecuación textual non está referida unicamente á selección léxica deberá situar a alternancia de estruturas entre rexistros no lugar que lle corresponde para un adecuado manexo da variedade formal, sempre partindo, por suposto, do carácter móbil, e pertinente só en determinado momento da historia, das clasificacións que as/os docentes e os manuais achegan ás/aos aprendices.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- ÄDEL, A. (2006). *Metadiscourse in L1 and L2 English*. John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/sc1.24>
- ALJÓN OLIVA, M. A. (2020a). It can be us or you. The desubjectification of viewpoint through person choice in Spanish oral and written media discourse. *Journal of Pragmatics*, 163, 4-17. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2020.04.009>
- ALJÓN OLIVA, M. A. (2020b). Talking about 'others': referential readings and pragmatic functions of non-phoric plural third persons in Spanish media discourse. *Lingua. International Review of Media Discourse*, 243, 1-18. <https://doi.org/10.1016/j.lingua.2020.102906>
- ALJÓN OLIVA, M. A. e SERRANO, M. J. (2014). Moving towards the realm of the other: second-person objectivization in Spanish media discourse. *Language Sciences*, 45, 173-188. <https://doi.org/10.1016/j.langsci.2014.07.001>
- ÁLVAREZ, R. e XOVE, X. (2002). *Gramática da lingua galega*. Galaxia.
- ÁLVAREZ DE LA GRANJA, M. (2018). Corpus de textos de estudantes galegos (CORTEGAL). Aspectos metodolóxicos. En M. Díaz, G. Vaamonde, A. Varela, M. C. Cabeza, J. M. García-Miguel e F. Ramallo (Eds.), *Actas do XIII Congreso Internacional de Lingüística Xeral* (pp. 55-62). Universidade de Vigo. <http://cilx2018.uvigo.gal/actas/resumos/655842.html>
- ÁLVAREZ DE LA GRANJA, M. (2020a). O infinitivo flexionado no Corpus de textos galegos escritos por estudantes no ámbito académico (CORTEGAL). *Madrygal. Revista de estudos gallegos*, 23, 15-38. <https://doi.org/10.5209/madr.73064>
- ÁLVAREZ DE LA GRANJA, M. (2020b). Análise da conxugación verbal no Corpus de textos galegos escritos por estudantes no ámbito académico (CORTEGAL). En L. de Castro Moutinho, R. L. Coimbra e A. Gómez Bautista (Coords.), *Línguas Minoritárias e Variação Lingüística* (pp. 150-173). Universidade de Aveiro. <https://doi.org/10.34624/rj68-vz44>
- ÁLVAREZ LÓPEZ, M. F. (2012). *¿Presento, presentamos o se presenta?* La autoría en el español académico escrito de CC. Económicas y Empresariales. En A. Van Hooft (Coord.), *El español de las profesiones: artículos seleccionados del IV Congreso Internacional de Español para Fines Específicos (CIEFE)*. Amsterdam, noviembre de 2011 (pp. 27-39). Ministerio de Educación, Cultura y Deporte, Subdirección General de Documentación y Publicaciones. https://cvc.cervantes.es/ensenanza/biblioteca_ele/ciefe/pdf/04/cvc_ciefe_04_0006.pdf

- ÁLVAREZ LÓPEZ, M. F. (2013). *La despersonalización en el discurso académico escrito* [Tese de doutoramento, Universidade de Alcalá]. TESEO. <https://www.educacion.gob.es/teseo/mostrarRef.do?ref=349713>
- BARRAJÓN LÓPEZ, E. e LAVALE ORTIZ, R. M. (2013). Los recursos de impersonalidad en el lenguaje jurídico y en el lenguaje médico. *Español Actual*, 99, 25-50.
- BOLÍVAR, A. e PARODI, G. (1995). Academic and Professional Discourse. En M. Lacorte (Ed.), *The Routledge Handbook of Hispanic Applied Linguistics* (pp. 459-476). Routledge.
- CASAMIGLIA BLANCAFORT, H. (1996). Multifaceted Dimensions of Self Reference. *Links & Letters*, 3, 61-76. <https://raco.cat/index.php/LinksLetters/article/view/49846>
- CASSANY, D. (1995). *La cocina de la escritura*. Anagrama.
- CASSANY, D. (2008). Metodología para trabajar con géneros discursivos. En P. Salaburu Etxeberria e I. Ugarteburu Gastañares (Eds.), *Espezialitate hizkerak eta terminologia III: espezialitate hizkeren didaktika eta komunikazioa. Jornadas sobre lenguajes de especialidad y terminología; Leioa, Biscaia, 1 febrer de 2008* (pp. 9-24). Universidad del País Vasco.
- CHAFE, W. e DANIELEWICK, J. (1987). Properties of Spoken and Written Language. En R. Horowitz e S. J. Samuels (Eds.), *Comprehending Oral and Written Language* (pp. 83-113). Academic Press.
- CIAPUSCIO, G. E. (1992). Impersonalidad y desagentivación en la divulgación científica. *LEA. Lingüística Española Actual*, 14(2), 183-206.
- CIAPUSCIO, G. E. (2014). Mecanismos de divulgación del conocimiento. En E. Montolío (Ed.), *Manual de escritura académica y profesional. II. Estrategias discursivas* (pp. 285-318). Ariel.
- CÔRTE VITÓRIA, I. (2018). *La escritura académica en la formación universitaria*. Narcea.
- FERNÁNDEZ SALGADO, X. A., LOREDO GUTIÉRREZ, X. e SUÁREZ FERNÁNDEZ, I. (2005). Análise da expresión escrita en galego e castelán ao final do ensino obrigatorio resultados dun estudo realizado na comarca de Santiago de Compostela. *Cadernos de lingua*, 27, 109-126. <https://doi.org/10.32766/cdl.27.58>
- FERNÁNDEZ SILVA, C. (2015). *La inscripción del autor en la escritura académica. Análisis de monografías escritas por estudiantes nativos y no nativos de español* [Tese de doutoramento inédita]. Universidad Antonio de Nebrija.
- FERNÁNDEZ SMITH, G. e ESCORIZA MORERA, L. (2004). Variación léxica y texto. Análisis cualitativo del grado de formalidad en contexto con AQUAD. *Pragmalingüística*, 12, 73-90. <https://doi.org/10.25267/Pragmalinguistica.2017.i25>
- FREIXEIRO MATO, X. R. (2000). *Gramática da lingua galega. II. Morfosintaxe*. A Nosa Terra.
- GARCÉS-CONEJOS, P. e SÁNCHEZ-MACARRO, A. (1998). Scientific Discourse as Interaction. En A. Sánchez-Macarro e R. Carter (Eds.), *Linguistic Choice across Genres* (pp. 173-190). John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/cilt.158.13gar>

- GIMENO MARTÍNEZ, M. (2012). *Usos argumentativos orales en estudiantes adolescentes* [Tese de doutoramento, Universitat de València]. TESEO. <https://www.educacion.gob.es/teseo/mostrarRef.do?ref=975771>
- GÓMEZ CAPUZ, J. (2006). Evaluación de las propiedades textuales en enseñanza secundaria: la adecuación en la producción de textos escritos. *Tonos digital. Revista de estudios filológicos*, 11. <https://www.um.es/tonosdigital/znum11/estudios/8-correccion.htm>
- GONZÁLEZ AVIÓN, I. e ÍNSUA LÓPEZ, E. X. (2016). *Lingua galega e literatura 1º Bacharelato*. Baía Edicións.
- HYLAND, K. (2004). Disciplinary Interactions: metadiscourse in L2 Postgraduate Writing. *Journal of Second Language Writing*, 13, 133-151. <https://doi.org/10.1016/j.jslw.2004.02.001>
- HYLAND, K. (2005). Stance and engagement: a model of interaction in academic discourse. *Discourse Studies*, 7(2), 173-191. <https://doi.org/10.1177/1461445605050365>
- HOLLAENDER JENSEN, M. (2003). Expresiones impersonales y espacios mentales. *Foro Hispánico. Revista hispánica de Flandes y Holanda*, 23, 83-93. https://doi.org/10.1163/9789004334403_008
- IGLESIAS ÁLVAREZ, A., MOO PEDROSA, X. M., PENA SÁNCHEZ, X. R., RODRÍGUEZ RODRÍGUEZ, A. e ROSALES CERELJO, M. (2014). *Lingua e literatura 1º Bacharelato*. Vigo: Xerais.
- LOREDO, X. e SILVA VALDIVIA, B. (Coords.) (2020). *Avaliación da competencia bilingüe nos idiomas galego e castelán do alumnado de 4º da ESO*. Real Academia Galega. <https://doi.org/10.32766/rag.372>
- LOREDO GUTIÉRREZ, X. e SILVA VALDIVIA, B. (2014). Variables asociadas á competencia gramatical e léxica en galego e castelán do alumnado de Galicia ao final do ensino obrigatorio. *Revista de Investigación en Educación*, 12, 191-208. <https://reined.webs.uvigo.es/index.php/reined/article/view/257>
- MONTOLÍO, E. e SANTIAGO, M. (2000). Objetividad e implicación en el texto académico. En E. Montolío (Coord.), *Manual práctico de escritura académica* (pp. 153-182, vol. 3). Ariel.
- MUÑOZ, N. I. (1999). La desagenticación en el lenguaje científico y en el de la divulgación. *Anclajes. Revista de análisis semiótico del discurso*, 3(3), 95-105. <https://cerac.unlpam.edu.ar/index.php/anclajes/article/view/3208>
- NIETO PAZÓ, A. e TROITIÑO FRAIZ, X. (2015). *Lingua galega e literatura 1º Bacharelato (Aprender é crecer en conexión)*. Anaya.
- PÉREZ GAZTELU, E. e ZULAIKA IJURKO, E. (2014). De dónde partimos. Las prácticas letradas académicas de los estudiantes de bachillerato. En I. Ballano e I. Muñoz (Eds.), *Escribir en el contexto académico* (pp. 53-88). Universidad de Deusto.

- POUDAT, C. e LOISEAU, S. (2005). Autorial presence in academic genres. En E. Tognini-Bonelli e G. Del Lungo-Camiciotti (Eds.), *Strategies in Academic Discourse* (pp. 51-68). John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/scl.19.05pou>
- RUBIO, C. F. (2014). Variação na concordância verbal com ‘a gente’ no português europeu. *Fórum Linguístico*, 11(2), 164-177. <https://doi.org/10.5007/1984-8412.2014v11n2p164>
- SALAS VALDEBENITO, M. (2015). Una propuesta de taxonomía de marcadores meta-discursivos para el discurso académico-científico escrito en español. *Revista Signos. Estudios de Lingüística*, 48(87), 95-120. <https://doi.org/10.4067/S0718-09342015000100005>
- SCHERRE, M. M. P., YACOVENCO, L. C. e NARO, A. J. (2018). Nós e a gente no português brasileiro: concordâncias e discordâncias. *Estudos de Lingüística Galega*, 12, 13-27. <https://doi.org/10.15304/elg.vv1.3585>
- SERRANO, M. J. (2013). El pronombre tú como recurso objetivador en español. Variación textual y discursiva. *Borealis. An International Journal of Hispanic Linguistics*, 2(1), 179-197. <https://doi.org/10.7557/1.2.1.2519>
- SERRANO, M. J. (2021a). Gradual objectivity. Variation in the use of the objectivizing second-person singular tú in Spanish. *Journal of Pragmatics*, 176, 44-72. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2021.01.029>
- SERRANO, M. J. (2021b). La función de los constructores de espacio mental en el discurso publicitario: el uso de la segunda persona objetivadora tú. *Oralia*, 24(2), 385-411. <https://doi.org/10.25115/oralia.v24i2.7141>
- SILVA, B., MORÁN, C., BUELA, P. e LOREDO, X. (2008). O ensino da lingua e a literatura galega na ESO. Unha aproximación sociopedagóxica á situación desta área curricular. *Revista galega de educación*, 41, 88-93.
- SILVA VALDIVIA, B. (2004). *Interferencias morfosintácticas do castelán no galego: avaliación da competencia do alumnado de educación secundaria* [Tese de doutoramento inédita]. Universidade de Santiago de Compostela.
- SILVA VALDIVIA, B. (2006). *Castelanismos morfosintácticos no galego. Avaliación da competencia do alumnado*. Universidade de Santiago de Compostela.
- SILVA VALDIVIA, B. (Dir.) (2010). *Avaliación da competencia do alumnado de 4º da ESO nos idiomas galego e castelán*. Universidade de Santiago de Compostela.
- VENEGAS, R., MEZA GUZMÁN, C. e MARTÍNEZ HINCAPIÉ, J. (2003). Procedimientos discursivos en la atribución del conocimiento en tesis de lingüística y filosofía en dos niveles académicos. *RLA. Revista de Lingüística Teórica y Aplicada*, 51(1), 153-179. <http://doi.org/10.4067/S0718-48832013000100008>